

NÄR BERIJA SKULLE FÖRDRIVA DET LITAUISKA FOLKET

Av IGNAS J-SCHIEYNIUS, Stockholm

EUROPA upplever under detta världskrig en ny folkvandringstid. Miljoner människor försas som kreatur efter ockupanternas godtycke. Även härutinnan är det pågående kriget, trots frånvaron av gasbekämpning, mindre ridderligt och mer brutalt än det förra.

Visserligen förekom även under det förra kriget, att människor tvingades bort från sin hembygd av andra skäl än flykt undan striderna och frontlinjerna. Sålunda misstrodde tsarregimen gränsfolken innanför ostfronten och deporterade någon miljon letter, litauer och polacker till Ryssland. Efter frederna fingo dock åtminstone de flesta litauer och polacker återvända till de befriade staterna, kanske därför att bolsjevikerna, som startade med svasande frihetsproklamationer, ville visa sig storsintare än det störtrade tsarväldet. Efter världskriget förknippades många gränsregleringar med optionsrätt för invånarna i avträdde områden, varvid dessa i större eller mindre strömmar valde att bege sig till det land, som bäst stämde med deras nedärvda språk och kultur. Liknande optionsbestämmelser funnos i Münchenöverenskommelsen 1938 om Sudettyskland och i Wienerdiktatet 1940 om Siebenbürgen, fastän man inte känner till i hur stor omfattning rättigheten begagnats. På ett avtal mellan Tyskland och Italien baserades utflyttningen för ett par år sedan av de 200,000 sydtyroloerna till Stor-Tyskland. Den största folkmflyttningen i legala former, godtagen av bägge parter och dessutom kontrollerad av en internationell kommission, var utväxlingen enligt 1923 års Lausannefred av ett par miljoner turkar och greker.

Hur avlägsnade från lag och rätt ha inte förhållandena utvecklats under detta krig! Det började så smått under mellankrigstiden med förvisningar till Rysslands inre av ingermanlänningar och karelare och med statssubventionerade koloniseringar i språkblandade områden i Centraleuropa. Men utanför Sovjet antastades inte gärna ännu så länge liv och egendom. Gällde det judarna hårdnade dock det nazistiska Tyskland till och satte i gång med sin »uttrökning». Så fort världskriget brutit ut släppte Tyskland och Sovjetryssland alla hämningar. För Tyskland voro tre motiv ledande: att germanisera slaviska och baltiska områden i öster, att arisera det egna landet och att skaffa arbetskraft. Så småningom torde luftkrigets härjningar i Rhenlandet och andra väsentliga områden ha föranlett extra omflyttningar. För Sovjet tycks det primära syftet ha varit att bolsjevisera erövrade områden, något som lättast effek-

tuerades genom att deportera alla befarade politiska motståndare eller på annat sätt topphugga eliten i olika klasser. Sedermera tog kolonisations- eller russifieringssyftet överhanden, fastän planerna korsades genom tyskarnas segerrika angrepp. Ryssarna ha haft sitt Sibirien och andra ödsliga trakter i sitt tusenmila gebit att gömma de deporterade undan för världens blickar. Tyskarna ha haft mindre ytor att röra sig på men i många fall har »generalguvernementet», kärnan av det gamla Polen, fått tjäna som deras Sibirien.

Hur mycket folk har förflyttats i Europas hjärtpunkt sedan september 1939? Några fullständiga uppgifter stå inte till buds och komma kanske heller aldrig att ges, men några hållpunkter har man.

Vad Tyskland beträffar, torde ungefär $1\frac{1}{2}$ miljon »landsmän» ha hämtats hem från Volhynien, Jugoslavien, Slovakien och Rumänien samt de baltiska staterna. De flesta av dem ha troligen fått slå sig ner i de med Tyskland införlivade förutvarande polska provinserna i västra Polen. Från detta »Wartheland» ha i stället massor av polacker på det mest systematiska sätt fördrivits, sannolikt omkring $1\frac{1}{2}$ miljon av de 8 å 9 miljoner människor, som förut bodde där. Vidare torde cirka en miljon polacker, män och kvinnor från såväl dessa västliga provinser som generalguvernementet, ha transporterats till Tyskland på tvångsarbete eller kanske för germanisering. Däremot torde blott cirka 200,000 tyskar ha förts över från det inre Tyskland till det evakuerade Västpolen; de tidigare i tysk press kungjorda planerna på en »Umsiedlung» av 3 å 4 miljoner tyskar österut ha tydligen ställts på framtiden, sannolikt i tanke att till efter kriget reservera bostäder och arbete åt frontsoldater.

Främst till generalguvernementet, särskilt trakten av Lublin, torde tyskarna ha förpassat judarna. Det av allt att döma redan förut obeskrivliga eländet i Polen måste härigenom ha skärpts till det yttersta. I generalguvernementets städer ha rägångar dragits mellan tyska, polska och ghettoområden, något som även det förut satt en tvångsomflyttning av människor. Till Polen ha judar även från andra ockuperade länder förts; skeppet med Norges judar, vilkas evakuerande måst uppröra hela Norden och tydligen provocerats av vissa hirdkretsars aktivitetsbegär, hade samma ödesmärkta destination. Även Baltikum — dit en viss återflyttning av förut evakuerade tyskar torde ha börjat — tycks i hög grad ha ariserats, och bl. a. har det uppgivits att blott några tusen av Litauen-Vilnaområdets 200,000 judar nu äro kvar. Det har dock sagts att judedeportationerna från Tyskland och Österrike under det senaste året något försinkats såsom en följd av de transportsvarigheter, som kriget mot Ryssland framkallat. Inemot 2 miljoner judar torde på detta ohyggliga vis ha förts på sin via dolorosa österut. Hur många som begått självmord, »likviderats» eller överlevt lidandena vet man inte.

Även i protektoratet Böhmen-Mähren ha tyskarna företagit förflyttningar av tjecker inte blott i gränstrakterna mot Tyskland utan även i Prag och andra stora städer, samtidigt som långa tyska befolkningsgator i splittringssyfte byggts in i de slaviska befolkningsområdena. Och till Tyskland ha minst ett par hundra tusen tjecker

sänts på tvångsarbete eller för att förtyskas. Att döma av *Erdelys* på svenska nyutkomna bok »Tjeckoslovakiens öde efter München» röra sig visserligen de direkta folkomflyttningarna inom protektoratet ännu inte om några tal jämförliga med Polens, men allbekanta äro de tyska hotelserna senast i våras att utdriva hela den stora tusenåriga tjeckiska nationaliteten till Ryssland eller till de eftersträfvade kolonierna. Även mot holländska folket ha hotelser om förflyttning av 3 miljoner till Ukraina utslungats. Enligt tysk och engelsk press ha avsevärda folkörflyttningar i germaniserande syfte skett även i Elsass-Lothringen.

Vad de evakuerade från det bombade Väst-Tyskland beträffar torde dessa delvis ha fått inrymma deporterade judars bostäder i Wien eller annorstädes och delvis skickats till Norge och andra såsom mera skyddade ansedda områden.

Slutligen har Tyskland från de ockuperade länderna i väster fyllt ut sitt arbetskraftsbehov. Denna arbetskraft har måhända dock inte tänkts som förblivande utan hotas därför efter kriget av rotlöshet. Danmark torde ha bidragit med några tiotusental, Holland (enligt »*Die Aktion*») med 300,000, Belgien med ett något högre tal och Frankrike troligen med ännu fler, trots allt det motstånd som denna folköverflyttning stött på i Frankrike. Till det trots alla ariseringsplaner numera så kosmopolitiska Tyskland ha även kommit ryssar, i första hand krigsfångar men enligt uppgift även en del, som frivilligt föredragit att arbeta i de utsatta Rhenländerna före att bakom den tyska fronten i öster ställas i valet och kvalet mellan tyskt tvångsarbete och de kommunistiska partisanernas pressning till sabotagedåd.

Ryssland har inte haft lika stora eller långvariga erövringar som Tyskland och därför inte heller samma svängrum för sina politiskdemografiska planer. Från de delar av Polen, som Röda armén ockuperade i september 1939, lär mer än 1 miljon misstänkta polacker, vitryssar, ukrainare och andra ha förts till Ryssland. Baltikum behandlades etappvis: omedelbart efter ockupationen våren 1940 fängslade och fördrev ryssarna ett hundratusental ester, letter och litauer, de flesta hämtade ur det ledande eller som opålitliga räknade skikt; innan kriget mot Ryssland bröt ut fingo evakueringsplanerna ett helt annat och mera jättelikt omfång, ehuru de endast till en ringa del hunno sättas i verket. Bland estlandssvenskarna torde 300 å 400 män i de bästa åren ha försvunnit in i det okända, motsvarande inte mindre än ungefär var femte manlig svensk i den produktiva åldern. I Bessarabien var ryssarnas tillvägagångssätt detsamma.

Folkvandringarna i det östra Europa äro inte fullständigt antydda, om man inte erinrar om hur över 200,000 karelare under och efter vinterkriget flydde undan erövrarna som för pesten — en händelse troligen utan motstycke i historien. Och säkerligen har det tysk-ryska kriget drivit tiomiljontals män från Vitryssland och Ukraina, i den mån de överhuvud hunnit fly undan tyskarna, bakom den ryska frontlinjen för att där fortsätta det totala kriget.

Troligen har man även på Balkan begagnat tillfället att nu göra sig kvitt eller omplantera folkgrupper, som inte passa in i de nationalistiska räknestyckena, fastän man inte noga känner till det. Det är dock bekant att tyskarna tagit hem från Jugoslavien »folktyskar» och fört en del serber ända uppåt Nordkap, liksom att bulgarerna företagit en del återflyttningar. Om Pétains Frankrike vet man att det på mångahanda vis sökt pressa ut de talrika utlänningsarna.

Alla dessa gigantiska tvångsflyttningar röra sig nog, bortsett från det egentliga Ryssland, omkring 10 miljoner. Siffran är förskräckande. Ändock har ingen av de två makterna hunnit slutföra sitt program. Metoderna ha nog skiftat. Men rättssäkerheten har i ungefär lika hög grad lyst med sin frånvaro. Människorna ha betraktats som kollyn, som skadedjur; i regel ha de utan varje vederlag ryckts loss från fädernärvd jord eller måst avstå från egendom och ägodelar; och många gånger ha makar skilts från varandra eller från barnen. Och då ockupanterna mestadels lämnat åldringarna i fred, är framtiden för de hemsökta folken långt allvarligare än vad deportationssiffrorna ange. Vidden av de tallösa mänskliga tragedierna, ej blott för förflyttade utan även för kvarstannande, kan säkerligen inte fattas av utomstående.

Och ändock bävar mänskligheten kanske ännu mera för vad som skall hända, om kriget slutar på annat sätt än man i Berlin eller Moskva räknar med. Då komma de förtryckta och förvisade att fordra sin rätt och sitt hem åter och då randas hämnens dag.

Här nedan lämnar den litauiske diplomaten, Rödakorsledaren och författaren Ignas J.-Scheynius ett bidrag till belysningen av de folkflyttnings- och emigrantproblem, som behandlats här ovan. Det är en redogörelse för Sovjets planer att fördriva huvudparten av den litauiska befolkningen från det stycke land, där den bott så långt man kan tränga ner i historiens schakt och där den på 1200-talet under storfursten Mindaugas grundlade en stormakt. Veterligen klarare än någonsin förr får man här en inblick i den aktuella ryska taktiken. Den utfyller den fasansfulla bilden av de faror, som de sma folken hotas av under det nuvarande kriget.¹

Elis Håstad.

För en tid sedan stod i en i Stockholm utkommande veckotidskrift ett varmhjärtat tecknat porträtt av G. P. U:chefen Berija.² Denne så kallade georgier skulle vid sitt makttillträde 1938 med

¹ Uppsatsen har av förf. utarbetats på svenska utan någon översättning. D:r Scheynius har nyligen utgivit »*I väntan på undret*», en fascinerande roman om en ockupation, en fin psykologisk studie av olika personers reaktion inför erövrarna, en av de få krigsböckerna om de enkla människorna.

² G. P. U. har i slutet av 1940 ändrat sitt namn till NKGB, vilket är liktydigt med Folkkommisariatet för statens välfärd. I sak har denna namnändring ingen betydelse, och det dröjer nog, innan det nya namnet tränger ut det gamla.

ens ha gjort slut på den fyraåriga Bartolomeinatten. »Hela Ryssland drog en suck av lättnad.» Ty här kom en ytterligt korrekt herre, med milda, stillsamma rörelser och klotrunda hypnotiserande ögon. Han verkade iskall vetenskapsman i polisfacket. Han introducerade nya metoder i G. P. U:s arbete. De voro saliggörande. »Var voro alla femtekolonnare i Ryssland i juni 1941?» frågar artikelförfattaren och svarar nöjd: »Berija vet det.» Artikelförfattaren själv bryr sig tydligen inte om att veta, vilka dessa femtekolonnare voro och var de då befunno sig.

Som den iskalle och klarseende vetenskapsmannen måste Berija i tid ha insett, att folken i de västerländskt orienterade baltiska länderna skulle få svårt att glömma Sovjetunionens kupp mot dem i juni 1940. Denna illistiga kupp med våld på frihet och privat egendom måste ha gjort människorna i de baltiska länderna för återstoden av deras liv lätt mottagliga för »femtekolonnaridéer». Lituaer, letter och ester kunde Sovjetunionen inte lita på i händelse av en krigisk förveckling med sina västeuropeiska grannar. Dessa fullt säkra »femtekolonnare» måste därför i förväg oskadliggöras genom Berijas nya vetenskapliga metoder. Han har redan använt dem. Likväl lyckades han inte helt, ty tiden blev, allt förutseende till trots, för knapp.

Medan jag ännu i augusti 1940 befann mig i Litauen, fick jag på det kommunistiskt nyordnade inrikesministeriet erfara, att 60,000 borgare måste bort ur landet. Jag hade nämligen hos den kommunistiske vice-ministern protesterat mot beslutet att till Sovjetunionens inre förflytta alla polska flyktingar, närmare 23,000 personer, vilka stodo under Litauiska röda korsets beskydd. »Vad angår oss polska borgare och kapitalister», svarade han mig med en fråga, »när vi måste rensa bort sextiotusen personer ur vårt eget kapitalistiska avskum?» Innan kriget med Tyskland bröt ut, hunno de röda myndigheterna inte fullfölja denna sin avsikt. De förde bort ur landet endast 50,000 personer.

Midsonnandagarna 1941 fingo de röda så bråttom att själva lämna landet, att de glömde kvar de flesta av sina arkiv, som de annars skydda som sitt öga. I Rådslitauens inrikeskommissariat hittade de litauiska upproriska en hel del ytterst intressanta aktstycken. Det visar sig, att centralregeringen i Moskva redan i november 1940 har beordrat, att 700,000 invånarenheter skulle deporteras till Sovjetunionens mera avlägsna östra områden. Med en invånarenhet menade Moskva en ensamstående ogift person eller en gift, inräknat hans familj. Lågt räknat skulle i medeltal en

sådan borgerlig enhet omfatta tre personer, vilket betyder, att omkring 2,000,000 eller hela tvåtredjedelar av Litauens befolkning måste lämna sitt land. Moskva motiverade kravet till sin provinsregering i Kaunas med nödvändigheten av att i Sovjetunionens västra livsviktiga zon ha ett fullt tillförlitligt befolkningsselement. Det utsades inte, av vilka de deporterade skulle ersättas, men av den snart påbörjade och direkt från Moskva ledda koloniseringen förstod man, att det skulle bli ryssar. Inte vilka ryssar som helst, utan unga män och kvinnor eller nygifta arbetar- och lantbrukarpär, som hade genomgått grundlig kommunistisk skolning i de röda ungdomslägren eller i komsomols olika organisationer. De borgerliga litauiska tjänstemännen ersattes i allt större utsträckning av importerade ryssar, expediterna i affärerna av sådana från Moskva och andra äktryska städer och arbetsförmän av G. P. U:s välskolade hemliga agenter. Idén med massomflyttningar av invånare ha de röda ryssarna lånat från tyskarna, men de ha längre polis-erfarenhet än sina västra totalitära grannar. Framför allt äga de i Berija en skickligare polisledare än t. o. m. tyskarna i sin Himmler.

För att efterkomma Moskvas befallning påbjöd Rådslitauens inrikeskommissarie Guzevicius genom en hemlig order av den 28 november 1940, att alla sovjetfientliga eller misstänkta element skulle noggrant registreras och sättas under bevakning. Inledningsvis förklarade Guzevicius, att »eftersom Litauen i en mycket stor utsträckning är infekterat av sovjetfientliga eller socialt främmande element, har registreringen och övervakningen utomordentlig betydelse». Den verkliga avsikten med denna åtgärd ville han inte förråda. Man hade emellertid bråttom, därför befallde han, att registreringen måste bli genomförd inom loppet av tre dagar och övervakningen ordnad inom tio dagar. Varje vuxen person uppsattes på en särskild lista, där nationalitet, social ställning och försyndelser mot kommunismen eller Sovjetstaten antecknades. Detta arbete blev anförtrött åt partiets folk och arbetarmiliserna, vilka efter de rödas inmarsch ersatte polisen.

Det är emellertid tydligt, att Berija redan i förväg genom sovjetlegationens i Kaunas försorg visste, hur stor del av Litauens befolkning måste betraktas som avgjort sovjetfientlig. 700,000 invånarenheter var hans polisvetenskapliga siffra. Nu gällde det bara att konkret fylla den. Att så var förhållandet framgår av Guzevicius' omtalade order och instruktion om, vem som var att anse som sovjetfientlig eller otillförlitlig: 1. Alla medlemmar i de upplösta borgerliga partierna, likaväl som medlemmarna i de borgerliga

ekonomiska och kulturella sammanslutningarna; socialdemokrater, socialrevolutionärer, syndikalister, anarkister och Trotzkijs anhängare. 2. Den gamla regimen samtliga tjänstemän och poliser, domare och officerare. 3. Alla som 1919 deltagit i striderna mot bolsjevikerna. 4. Ur kommunistpartiet utstötta eller dess avfallingar. 5. Flyktingar och immigranter. 6. Forna medlemmar av främmande legationer och konsulatämbetsmän; representanter eller anställda i utländska firmor. 7. Personer som stå i brevväxling med utlandet; esperantister och filatelister. 8. Anhöriga till dem som flytt undan den röda regimen. 9. Präster och mera aktiva medlemmar i olika religiösa samfund. 10. Aristokrater, godsägare, industrimän, affärsmän, bankirer, hotell- och restauranginnehavare.

Att bolsjevikerna ansågo sig böra fordra en så hög tribut av litauiska folket, berodde på en del faktorer. Fastän utarmat genom den hundraåriga tsarregimen visade litauiska folket efter befrielsen en stor politisk, ekonomisk och kulturell livaktighet. Redan förut omfattade den nationella rörelsen alla sambällsskikt. Nu slog den ut i full blom. En politiskt ointresserad eller ekonomiskt oorganiserad bonde eller vanlig arbetare betraktades av sin omgivning med förakt. Därför sjönk sällan deltagandet av röstberättigade i parlaments- eller kommunalvalen under 90 %. Producent- och konsumentkooperation florerade som knappast i något annat land. Hatet mot allt ryskt var allmänt. Den menige fromme mannen såg i den grekisk-katolske ryssen sin oförsonlige religiöse antagonist. Framför allt var även den menige mannen underkunnig om sitt folks stora historiska förflutna. Den gamla ryska regimen hade gjort allt för att lära honom glömma sin historia, men det slags pedagogik bar rent motsatta frukter. När 1919 de röda ryssarna trängde in i landet i avsikt att bringa folket kommunismens välsignelse, möttes de av sådant samlat motstånd, att de måste dra sig tillbaka med blodig panna. Och det fastän litauerne samtidigt ansattes av sina polska grannar. Tjugo år senare förstodo bolsjevikerna att bättre utnyttja den politiska världskonjunkturen och ådagalade en större slughet. De installerade sig i landet utan motstånd. Men därför kunde de ändå aldrig vara säkra på, att litauerne å sin sida inte väntade på en för dem gynnsammare världskonjunktur. De använde i historien ryska och tatariska härar och slöto förbund med polackerna för att hålla på avstånd sina envisa motståndare, de tyska ordensriddarna. Men de allierade sig även med tyskarna, när de gällde att hålla ryssarna i schack. Samma dag kriget mellan Sovjetunionen och Tyskland bröt ut, reste sig

litauerna och trampade fram ur marken en upprorshär på 125,000 man. Att den korta striden var hård, visade förlustsiffran från litauernas sida: 4,083 stupade och omkring 10,000 sårade. Ur nationell litauisk synpunkt gav denna strid föga. Resultatet blev dock, att ryssarna på fyra dagar måste lämna landet. Ödeläggelsen blev mindre. Å andra sidan visade litauerna, att de kunde ge betalt för utståndna oförrätter. Berija avskyr sådant folk, liksom hans föregångare från tsartiden avskydde det. Han ångrade nog, att han inte hade mera bråttom med att förflytta litauerna till de ställen, som endast han kände till.

Bolsjevikerna voro naturligtvis i stånd att göra processen kort med dessa 700,000 litauiska sovjetfientliga härdar. De ha åstadkommit större ting hemma hos sig. Berija äcklades vid den oupphörliga Bartolomeinatten. Han introducerade nya, fastän inte mindre effektiva metoder vid behandlingen av sovjetstatens motståndare. Förr mejades de motsträviga bönderna ned med kulsprutor mitt på ljusan dag. De misstänkta anhöllos på öppna gator, vid sitt skrivbord eller vid fabrikerna under det pågående arbetet. Ett sådant förfaringssätt verkade deprimerande på omgivningen och störde den dyrbara arbetsordningen. Berija avskaffade dessa primitiva metoder. Hans G. P. U:agenter kommo aldrig tidigare än efter midnatt för att avhämta sina offer. När alla sovo sin djupaste sömn, och det således inte förelåg någon större fara för att grannarna kunde vakna. I händelse av motstånd anbefalldes hans män att till motvärn helst använda sig av kallt vapen. Förövrigt rekommenderades de att uppträda milt och korrekt och avsluta sitt nattliga värv, innan dagen grydde.

Det föll i litauernas händer ett dokument, som ytterligare belyser Berijas metoder. Dokumentet är hemligstämplat och bär hans ställföreträdare Sierovs underskrift. Det är betitlat: »Instruktion beträffande deporteringen av sovjetfientliga litauiska, lettiska och estniska element». I inledningen betonas, att deporteringen av sovjetfientliga element från de baltiska länderna har en utomordentlig politisk betydelse. Detta skall inskräpas på alla lokala hemliga kommunistiska sammanträden och framhållas, att de för deportation avsedda folkskikten äro dödsfiender till Sovjetunionens samlade nation, varför de betingelselöst måste avlägsnas från sina nuvarande boplatser.

För att arbetet skall kunna gå gesvintare anbefalles, att för varje distrikt en »executiv trojka» bildas. Denna, sorterande under en för varje land särskild deportationsstab, skall på varje ort tillsätta

kommunala arbetstrojkor. När en lokaltrojka har fått en lista på dem som skola deporteras, skall den i förväg träffa alla anstalter att inom fastställd tid vara i stånd till att utföra befallningen. Hus eller stuga på landet, varifrån deporteringen skall ske, skall mitt på natten och plötsligt omringas av för ändamålet beväpnade partikamrater, ifall brist på tillräckliga arbetarmiliskrafter råder. De utsatta vakterna skola se till, att ingen lämnar huset, ej heller att någon ovidkommande tränger in. Helst skola vakterna göra sig osynliga och hålla sig fullständigt stilla, så att de inte väcka de sovande grannarna.

De av partikamraterna, som ha att verkställa bortförandet, skola vid inträdet i bostaden tillsäga de ur sömnen väckta, att de gagna sig själva bättre, om de inte ropa på hjälp och i allt förhålla sig lugnt. Familjemedlemmarna skola sammanföras i ett rum och där hållas, tills bostaden blivit genomsökt för att göra beslag på eventuellt dolda vapen eller sovjetfientlig litteratur. Efteråt skola de underrättas, att de komma att förflyttas till en annan del av Sovjetunionen, varför de ha att klä sig för en längre resa. De skola få ta med sig det nödvändigaste av gångkläder, linneförråd, köksutensilier, arbetsverktyg, pengar att betala transportkostnaderna med och mat för en månad framåt. Det sammanlagda bagaget får dock inte väga mera än högst etthundra kilo pr familj. Familjefadern skall packa sina tillhörigheter separat, detta under förklaring, att så fordrar hälsomyndigheterna, vilka senare ha att verkställa desinfektion av kläder och bagage. Hela proceduren får inte ta längre tid än högst två timmar, försiggå tyst och snabbt, så att man hinner lämna huset och platsen, innan det börjar dagas.

Transporten till närmaste järnvägsstation skall även den försiggå under största skyndsamhet och tysthet. Möter de för deportation anhållna på vägen några bekanta och dessa senare visa sin nyfikenhet, få de förra inte besvara några frågor. Över huvud skola alla nyfikna hållas på avstånd. Till avsedd järnvägsstation skall deportationsföljet anlända, när inga tåg passera. *Här skall familjefadern skiljas från hustrun och barnen, föras till en särskild järnvägsvagn avsedd för män, där han skall förklaras häktad på grund av sin fientlighet mot sovjetstaten.* De för deportation från olika orter hopsamlade överantvardas nu i deportationskommendantens händer, låsas in i särskilda vagnar, mödrar och barn för sig, vuxna män för sig, varpå vagnarna förses med destinationslappar. Kommendanten ombesörjer bevakningen under resan och ansvarar för att ingen bryter sig ut och rymmer.

Som man ser, den väldiga G. P. U.- eller NKGB-apparaten ensam räckte inte till; ett särskilt hjälporgan var av nöden.

Om inte kriget hade kommit, skulle man tills i dag knappast fått veta något om, hur det har gått för de deporterade. Man vet inte allt ännu men redan en hel del. Den 24 juni 1940 hittade de litauiska upproriska på ett sidospår på bangården i Kaunas två godsvagnar med förspikade luckor. De voro fullpackade med kvinnor och barn och hade stått där sedan en vecka tillbaka, — en rest från de omfattande deportationerna mellan den 14—16 juni, då 17,000 personer med ett svep blevo deporterade. Tillståndet i de två vagnarna var ohyggligt. Flera minderåriga barn voro redan döda och några kvinnor sinnesförvirrade. — Sex godsfinkor med män från Vilnius blevo stående på bangården i Minsk, därför att bolsjevikerna anade oråd och började sända stora truppförstärkningar till västgränsen. Männen bröto sig ut ur sin fångenskap, när de hörde artillerield kring staden, och förstodo att bolsjevikerna voro på återtåg. Fastän alla män, professorer vid Vilnius' universitet, ingenjörer, lärare och arbetare, voro starkt utmattade av brist på luft, olidlig hetta och osanitära förhållanden i vagnarna, begåvo de sig i väg till fots hem till Vilnius. Glädjen över befrielsen gav dem oanade krafter.

Sedan Förenta Staterna efter sitt inträde i kriget kommit att stå på Sovjetunionens sida, gjorde Amerikalitauerna stora ansträngningar för att få reda på sina till Sovjetunionens inre deporterade landsmäns och släktingars belägenhet och skicka dem nödig hjälp. Inga litauiska organisationer av amerikanska medborgare fingo något svar från de ryska myndigheterna. Först i våras tillätos ett par amerikanska humanitetsföreningar sända sina delegater till Sovjetunionen. Fastän de endast fingo besöka några få och troligen inte de allra sämsta förläggningarna, blottar deras berättelse efter hemkomsten fruktansvärda detaljer. De deporterade från de baltiska länderna och Bessarabien blevo spridda mellan olika tvångsarbetsläger över hela Sovjetunionen: från östra Ukraina till Kolahalvön och från Uralbergen ända bort till Kinas och Mandshukuos gränser. Barnen blevo skilda från sina mödrar. De minderåriga sattes in i så kallade pionjrläger för att uppfostras till kommunister, de äldre i olika snabbkurser för utbildning av fabriksarbetare. De hade inte den minsta rörelsefrihet utan stodo under ständig övervakning. Något lättare i det avseendet hade de till mogen ålder komna kvinnorna. De portionerades ut som lantarbeterskor på olika kolchoser. Männen som blevo förklarade som

politiska förbrytare hade det värst. De höllos dag och natt, under sin sömn och sitt arbete, under strängaste militärbevakning. I många fall fingo de även på vintern sova under bar himmel. Någon för polarisk eller sibirisk vinter avsedd beklädnad hade de inte och kunde inte heller få. I nervositeten under anhållandet för deportation kommo inte alla att tänka på den ryska kölden. Maten bestod av kålsoppa och ett par skivor svart rågbröd utan den minsta omväxling. Med knorrande mage fingo männen dagen i ända fälla skog, spränga i kolgruvorna eller arbeta vid nya järnvägsbyggen. Dödligheten var ofantlig. Unga starka män föllo som höstlöv. Jag har framför mig dödslistorna från två i orten Gari, i Sverdlovskområdet, Uralbergen, belägna tvångsarbetsläger n:r 35 och 47. I dem blevo förra sommaren 59 litauer insatta. Vid tiden för amerikanernas besök voro redan 32 döda. Alla i de besökta tvångsarbetslägren voro övertygade om, att avsikten med den kommunistiska behandlingen var att låta dem förgås. Berija dödade inte men hjälpte sovjetfienderna att självdö. Flera dogo i vansinne. Mest pinades de av ovissheten om de sinas öde. Ingen fick ens pr post komma i förbindelse med sina anhöriga eller få veta något om, var dessa voro utplacerade.

Jag ser bland de 32 döda litauerne en ung lovande konstnär, Adomas Smetona, brorson till republikpresidenten Antanas Smetona. Vidare den kände ledamoten av Högsta Domstolen Mikolas Mataitis. Den tjugofemårige författaren Romas Striupas har frusit ihjäl under skogsarbete. I lunginflammation dog tidningsmannen och översättaren av Victor Hugos verk till litauiska Leopoldas Dauksa. Han var känd för sina vänsterradikala sympatier och övergick vid bolsjevikernas intåg i Litauen öppet till kommunismen. Den kommunistiske inrikesministern Gedvilas gjorde honom då till sin sekreterare. Detta hjälpte synbarligen inte. Mannen blev antagligen misstänkt för att simulera kommunist.

Där finns bland de döda ett par forna medlemmar i Föreningen Sovjetunionens vänner i Litauen. Jag vet, att de flesta av dem jämte sina familjer ha blivit deporterade till Sovjetunionen. Sovjetherrarna fruktade förmodligen, att dessa män inte hade föreställt sig vänskapen med Sovjetunionen så och därför kunde falla på idén att kritisera Moskvas politik.

Tre av de trettiofyra döda voro i Litauen bemärkta judar. Sjöloch Uliamperl från Kaunas var en framstående judisk politiker, rik affärsman, men ännu mera känd för sin verksamhet på välgörenhetens område. D:r Benjamin Vidokler var en berömd kemist. Den

store industrimannen Eliasjev var dessutom nationalekonom och känd judisk publicist. Det tragiska med Litauens judar var, att de före år 1932 voro starkt tyskt orienterade. Därför blevo de flesta av dem under det första världskriget deporterade till Rysslands inre. Efter nazismens makttillträde i Tyskland vände deras sympatier alltmer mot öster. Även när bolsjevikerna intogo Litauen och där började genomföra sin stalinistiska ordning, hoppades många av judarna, att de röda skulle komma att bli skonammare mot dem än mot litauerne. G. P. U:chefen Berija, näst Stalin Sovjetunionens mäktigaste man, var ju en jude. Men de tänkte inte på, att Berija hade frånsvurit sig sin judiska nationalitet och förklarat sig vara av samma förnäma härkomst som hans lärofader Stalin. Berija visade ingen misskund mot sina forna folkfränder, deporterade dem tillsammans med de föraktade litauerne, satte dem i samma tvångsarbetsläger och lät dem frysa till döds tillsammans med litauerne.

Berija tillåter ingen kommunikation mellan de deporterade familjemedlemmarna, men som en förutseende kallsinnig polisman låter han dem skriva till utlandet. Nyligen ringde till mig en svensk industriman och berättade, att han för en tid sedan från en litauisk dam i Altaibergen i borte Sibirien hade fått ett brevkort. Damen var hustru till hans företags forne och mycket förtjänstfulle representant i Litauen. Hon beklagade sig, att hon jämte mannen och barnen i juni 1940 hade blivit deporterad till Sovjetunionens inre. Strax därefter blev hon skild från de sina och skickad vidare ensam med de andra kvinnorna. Alla hennes försök att komma i förbindelse med de sina voro förgäves, och därför undrade hon, om inte den svenske industrimannen kunde på något sätt hjälpa henne. Ja, han har försökt alla vägar som i sådant fall äro möjliga men utan framgång. Kunde jag ge honom något råd? Jag kunde inte. För mig själv tänkte jag, att så snart Berijas agenter hade läst den ifrågavarande damens klagokort till utlandet, blev hon nog inrangerad i sådana förhållanden, att hon hade svårt att leva länge.